

ПСИХОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ: ПРОБЛЕМИ І ЗАВДАННЯ

<https://doi.org/10.37472/v.naes.2023.5133>

ПАНОК Віталій Григорович

доктор психологічних наук,
професор, член-кореспондент
НАПН України, в. о. академіка-
секретаря Відділення
психології і спеціальної
педагогіки НАПН України,
директор Українського
науково-методичного центру
практичної психології і
соціальної роботи,
Національна академія
педагогічних наук України,
м. Київ, Україна

Анотація. Сучасна українська психологія ще ніколи не функціонувала в умовах війни. Її організаційна структура, тематика фундаментальних і прикладних досліджень, організація упровадження одержаних наукових результатів у суспільну практику були налаштовані на функціонування в умовах миру і відносної соціально-політичної стабільності.

У багатьох аспектах предмет психологічних досліджень зараз не схожий на довоєнний. Звідси — необхідність психологічного осмислення чинників такого явища, як «війна», на індивідуальному, груповому і масовому рівнях та реорганізація (оновлення) змісту, структури, методології психологічних досліджень відповідно до реалій війни.

Метою роботи є формулювання бачення шляхів подальшого розвитку психологічних досліджень в умовах російсько-української війни.

У результаті теоретичного аналізу першоджерел та практики надання психологічної допомоги визначено найбільш актуальні проблеми, що потребують дослідження. Наголошено на необхідності першочергового розгортання прикладних експериментальних досліджень. Узмістовлено розбіжності між фундаментальними і прикладними дослідженнями та експериментальними розробками. Визначено методологічні підвалини прикладного дослідження та можливості застосування проєктно-технологічного підходу в цій царині.

Запропоновано критерії визначення ефективності впровадження результатів досліджень в освітянську і соціальну практику.

Ключові слова: психологія; катастрофа війни; методологія; фундаментальні та прикладні дослідження; наукові (науково-технічні) розробки; упровадження результатів; ефективність.

Актуальність. Сучасна українська психологія ще ніколи не функціонувала в умовах війни. Її організаційна структура, тематика фундаментальних і прикладних досліджень, організація упровадження одержаних наукових результатів у суспільну і, зокрема, освітянську практику були налаштовані на функціонування в умовах миру і відносної соціально-політичної стабільності (Панок, 2023). Умови роботи науковців не передбачали прямої загрози їхньому життю і здоров'ю, фізичного знищення їхнього робочого місця, позбавлення елементарних базових умов праці — електроенергії, опалення, інтернету, доступу до баз даних, роботу в умовах повітряної тривоги та ракетних обстрілів. (До слова, частину цієї роботи виконано при свічці). Звідси — певні емоційні переживання, страхи, складнощі з концентрацією уваги, проблеми з пам'яттю та іншими когнітивними процесами у самих психологів.

Найперше і головне, що треба зазначити — це радикальні зміни предмета психологічних досліджень під впливом факторів війни. У багатьох аспектах предмет психологічних досліджень — психічні явища: процеси, стани, риси і якості особистості, міжособистісні відносини, — зараз не схожий на довоєнний. Звідси — простий і логічний висновок: а) необхідність психологічного осмислення

чинників такого явища, як «війна» на індивідуальному, груповому і масовому рівнях та б) реорганізація (оновлення) змісту, структури, методології психологічних досліджень відповідно до реалій війни. У цьому, власне, і полягає якщо не мета, то пафос цієї роботи.

Оновлення тематики, методології і впровадження результатів психологічних досліджень передусім є важливим для розгалуженої системи психологічних практик, яка в умовах продовження бойових дій емпіричним шляхом намагається з арсеналу «довоєнних» методик і технологій психотерапії, психологічної допомоги, психологічної реабілітації вибрати найбільш дієві та ефективні (Кремень, 2023; Слюсаревський & Чуніхіна, 2022).

Але жодна війна не схожа на попередні. Кожна війна має свій специфічний глибокий і яскраво виражений культурно-психологічний контекст, специфічні смисли і наративи для всіх її учасників, а, отже, специфічні наслідки травмування, специфічні копінгові стратегії як на рівні особистості, так і на рівні спільноти. Тож уже відомі методики й технології практичної психологічної допомоги постраждалим можуть вважатися обмежено придатними й потребують прилаштування (оптимізації) до нових (інших) культурно-історичних і соціальних реалій. Тут якраз і виникає потреба в науково-психологічних дослідженнях особливостей поведінки й переживань людей у цих реаліях (НАПН України, 2023а). Іншими словами — психологія в Україні, як наукова, так і прикладна, вже не буде такою, як до війни. Соціальна практика, зокрема і психологічна, вимагає змін. І ті психологи, які першими це усвідомлять, будуть будівничими нової української психології.

Отже, *метою* цієї роботи є формулювання бачення шляхів подальшого розвитку психологічних досліджень в умовах російсько-української війни та одночасно прилучення до дискусії на цю тему в науковому й експертному середовищах.

Методологічні засновки роботи: позитивізм як основна наукова методологія, на якій ґрунтуються фундаментальні наукові течії у науковій і прикладній психології, а також психологічне практикування; розуміння професійної психології як триєдності психологічної науки, прикладної психології і психологічної практики; категорія життєвої ситуації особистості як сукупності факторів зовнішнього і внутрішнього середовища суб'єкта, які обумовлюють зміст, структуру і динаміку

розвитку особистості, її риси і якості, новоутворення, соціальні зв'язки й поведінку.

Методи й завдання дослідження: теоретичний аналіз першоджерел, досвіду організації і впровадження результатів досліджень в українській психології, потреб і запитів соціальної та психологічної практики; теоретичне узагальнення чинників актуальної життєвої ситуації особистості в умовах війни; теоретичне моделювання і прогнозування можливих сценаріїв подальшого розвитку психолого-педагогічних досліджень; теоретичний синтез і формулювання напрямів психологічних досліджень у найближчій перспективі.

Основна частина.

Війну можна розглядати як специфічну надзвичайну ситуацію, що має масовий характер. Більше того, війну можна розглядати як *катастрофу* і для окремої особи, і для народу, нації загалом. Свого часу, коли ми досліджували соціально-психологічні наслідки Чорнобильської катастрофи, спробували дати саме *психологічне* визначення поняттю «катастрофа» (Панок, Скребець & Яковенко, 1998). Отже, катастрофа — це надзвичайна подія, яка має незворотні наслідки як для окремої особистості, так і для групи (груп) людей.

Тож говорячи про *зміст* досліджень у сучасній українській психології, рівно як і в педагогіці, необхідно мати на увазі суспільну потребу в ліквідації соціально-психологічних наслідків катастрофи, яка має назву «російсько-українська війна». «Ліквідація наслідків» не означає (і це, на нашу думку, дуже суттєво) повернення до довоєнного, докатастрофного стану речей, процедур, цінностей, поведінкових патернів і т. ін. Це означає вибудовування життя в нових соціальних реаліях, можливо, на нових чи оновлених принципах, центральне місце у яких займе досвід війни, індивідуальний і колективний досвід переживання катастрофи. Цей досвід буде вплетено в життя кількох наступних поколінь українців. Тож зрозуміло, що вітчизняна психолого-педагогічна наука вже не може бути такою, як була до війни, вона повинна бути іншою, оновленою, осучасненою, наближеною до практики (НАПН України, 2023b; Панок, 2023). Можливо — посттравматичною, життєстійкою, поствоєнною, збагаченою досвідом переживання катастрофи війни. В іншому разі вона ризикує далеко відстати від життя. Сказане не означає відмову від фундаментальних наукових принципів і методології, які завжди пов'язані з науковими традиціями світової і вітчиз-

зняної науки. Ми маємо на увазі перегляд *тема-тики* наукових досліджень, оскільки змінився сам їх предмет, переосмислення наукових пріоритетів саме у цій царині (НАПН України, 2023а; Слюсаревський & Чуніхіна, 2022).

Приладнання словосполучення «в умовах війни і повоєнного відновлення» до старої тематики наукових досліджень показує радше розгубленість дослідників, відсутність усвідомлення усієї глибини соціальних зрушень, страждань і горя, які переживає сучасна українська людність загалом та окремо взята особистість зокрема. Сьогодні ми не можемо знати всіх «умов повоєнного відновлення», допоки не дослідили всі аспекти індивідуально-психологічних і соціально-психологічних *феноменів війни*. Іншими словами — спочатку необхідно усвідомити (дослідити) чим є або чим стала для нас і нашого суспільства війна, а вже потім пропонувати суспільству методики навчання, методики виховання, методи психотерапії, технології надання психологічної допомоги постраждалим. Без глибокого розуміння «соціально-психологічної феноменології війни», яке ґрунтується на серйозних дослідженнях, ми не можемо запропонувати суспільству адекватні й ефективні методи соціально-психологічної (і педагогічної) реабілітації, відновлення, намітити шляхи і умови інноваційного розвитку повоєнного суспільства.

У перших дослідженнях, проведених у відповідь на актуальні потреби часу, і тим більше у численних методиках надання психологічної допомоги постраждалим центральне місце посідає поняття посттравматичного стресового розладу (ПТСР). Це поняття (явище) ґрунтується на цілій низці теорій психічної травматизації (А. Аллен, С. Блум, І. Борднік, А. Венгер, Д. Джонсон, О. Лазебна, Т. Магомед-Емінов, М. Мазур, Л. Михайлова, Я. Овсяннікова, М. Падун, Ю. Семінова, Д. Сміт, І. Мамайчук, Н. Тарабріна, М. Решетніков, К. Хорні, К. Флейк-Хопсон, В. Фруе та ін.). Водночас маємо констатувати, що описи симптоматики ПТСР значно різняться у різних авторів, які проводили свої дослідження в різний час, у різних історичних і етносоціальних умовах. Звідси доволі різнобарвні описи різного роду симптомокомплексів ПТСР — синдромів: «в'єтнамський синдром», «афганський синдром», «чорнобильський синдром» тощо. З огляду на сказане, можемо передбачити появу в майбутніх працях наших колег нового синдрому (треба буде підібрати тільки звучну назву), який буде відображати

психологічні наслідки поточної війни. Навіть більше. Реально це має бути кілька симптомокомплексів ПТСР, які будуть розрізнятися між собою (і розрізнятися суттєво) залежно від способу і своєрідності причетності особи до подій російсько-української війни.

Те ж саме буде відбуватись і з методиками й технологіями надання психологічної допомоги постраждалим. Наш досвід роботи з постраждалими від Чорнобильської катастрофи свідчить про те, що не існує технік психотерапії, які були б повністю незалежними від культурного контексту, скільки б на цьому не наполягали їхні провайдери — тренери і викладачі (Слюсаревський & Чуніхіна, 2022). Безперечно, є «усереднені», культурно незалежні складники методик терапії ПТСР, і не тільки ПТСР. Але якщо говорити про ефективність психотерапевтичного впливу, то без врахування культурного, етнічного, історичного контексту, індивідуально-психологічних рис особистості (групи) така ефективність видається сумнівною. Таке «врахування» можуть забезпечити тільки результати наукових досліджень проявів ПТСР у сучасних нам українців і вивчення різноманітних практик надання такої допомоги, яка надається зараз з різним ступенем успішності.

Але проблеми дослідження ПТСР, на наш погляд, посідають далеко не перше місце серед актуальних проблем воєнного сьогодення. Першочергової уваги дослідників заслуговує феномен «раннього дорослішання» дітей і підлітків, які були безпосередніми свідками вбивств, зґвалтувань, розстрілів, які самі зазнали тортур і наруги від окупантів. Кардинальні зміни особистості таких постраждалих обумовлюють поведінку на багато років уперед або й на все життя, і не завжди ця поведінка є просоціальною. Іноді видається, що таку поведінку можна лише пом'якшити за допомогою багаторічної психотерапевтичної роботи, але не перемінити. Залишається багато латентних, прихованих лакун в особистості, які тільки й чекають нагоди, щоби виявитись у поведінці (Панок, Скребець, & Яковенко, 1998; Слюсаревський & Чуніхіна, 2022). Особливо це стосується сфер інтимних стосунків. Невідрефлексований травматичний досвід, за давнєне психічне травмування здатні не тільки негативно вплинути на зміст психічного розвитку особистості, скерувати його в асоціальний напрямок, а й становлять небезпеку для фізичного існування людини призводячи до відставлених соматичних наслідків — гіпертензії, інсульту, інфаркту та ін.

Не будемо детально зупинятися на емоційній сфері особистості, зміни в ній є очевидними для всіх. До того ж очевидними є зазвичай стеничні реакції — збудження, безсоння, неконтрольована й немотивована агресія тощо. А депресивні реакції, аутоагресивна поведінка, аж до суїцидальної, часто найближче соціальне оточення не помічає. Отже, очевидною для всіх є потреба в широкому дослідженні емоційної сфери особистості, оскільки зараз ми спостерігаємо широку палітру емоційних реакцій і розладів, які залежать від віку, статі, соціального статусу постраждалого (учасник бойових дій, переселенець, біженець та ін.), від системи цінностей і навіть політичних переконань. Перелічені та інші психологічні феномени війни необхідно дослідити в якості суттєвих чинників, що обумовлюють емоційний стан різних верств українського суспільства. Тим більше, що такі дослідження психологів важливі для організації освітньої діяльності на нових засадах в «умовах повоєнного відродження України».

Когнітивна сфера. Труднощі з концентрацією уваги, оперативною і короткотерміною пам'яттю, забування, відчуття нереалістичності того, що відбувається довкола, складнощі з відтворенням вже вивченого матеріалу в учнів, складнощі з опануванням нового навчального, і не тільки навчального, матеріалу, зниження рівня інтелекту (принаймні поведінкових його проявів), зниження рівня (частоти проявів) креативності тощо — це тільки невелика частина тих психологічних феноменів війни, які спостерігаються в практиці як у дітей і молоді, так і в дорослих. У людей літнього віку, особливо з хронічними захворюваннями, ці феномени спостерігаються іще частіше. Більш того, процеси самовідновлення психічних процесів і функцій відбуваються з різною швидкістю у різних вікових груп і також залежать від ступеня травмування, причетності до травмивних подій, індивідуально-психологічних особливостей (типу нервової системи, темпераменту тощо). Практичне значення результатів досліджень когнітивної сфери є очевидним не тільки для психологів, а насамперед для педагогів.

Сфера цінностей, мотивації і потреб особистості, її духовності, «вершинності». Чи треба тут детально обґрунтовувати, що за останній рік ця сфера у більшості половини українців зазнала помітних (іноді докорінних) змін. У значної частини — кардинальних. Чи маємо ми сьогодні валідні результати досліджень у цій сфері? Ні. Принай-

мні нам такі дослідження не відомі. Зате відомо, що значна частина населення нашої країни зазнала, і неодноразово, впливу ворожих інформаційно-психологічних операцій, та вважається деякими фахівцями «медіатравмованою». Наприклад, у Криму на бік окупантів переходили цілі підрозділи силових структур або цивільні установи повним складом. Чи досліджено у нас психологічні механізми такого соціально-психологічного явища, як колабораціонізм? Знову відповідь: нам такі дослідження не відомі.

Деокупація як *психологічне* явище («післявоєнне відновлення»): що робити з дітьми, які жили і навчалися в окупації, чи готова система освіти працювати з такими дітьми, що рік або кілька років зазнавали впливів ворожої пропаганди, які навчались у школах «ДНР/ЛНР» або Криму? Що робити з учителями, які там перебували? Чи готові вчителі працювати з такими дітьми? Чи є у нас методики такої роботи? Чи є у нас методичний інструментарій для такої роботи? У який спосіб, виходячи з чого, ґрунтуючись на чому ми будемо оптимізувати освітній процес, зокрема у закладах освіти? На яких наукових підставах, на результатах яких *експериментальних* досліджень ми будемо створювати програми відродження, національно-патріотичного виховання молоді, що перебувала в окупації довгі роки, перебудови освітнього процесу у звільнених регіонах? Чи готові до такої роботи педагоги?

Отже, нашою відповіддю на ці запитання будуть методики й технології роботи педагогів і психологів «в умовах повоєнного відродження», які ґрунтуються на надійному фундаменті валідних результатів психолого-педагогічних досліджень. Сьогодні для нас настав час відкласти намагання переконати себе й оточення у власному гуманізмі, патріотизмі, духовності та зайнятися своєю безпосередньою справою — *експериментальним* дослідженням індивідуально-психологічних і соціальних феноменів поточної війни.

Не менш актуальною є й соціально-психологічна проблематика феноменології воєнного часу (Зливков, Лукомська, Євдокимова, & Ліпінська, 2023; Слюсаревський & Чуніхіна, 2022). Насамперед необхідно згадати соціально-психологічну проблематику переселенців (а їх приблизно 8 млн!) різного віку, статі, різного рівня освіти. Необхідність залишити буквально все, що здобували роками у рідній домівці, школі, місті, селищі, і знайти в собі ресурси для інтеграції у незнайомий культурний простір, нову

країну, нову громаду, нову школу, колектив — це сукупність актуальної життєвої проблематики особистості, яка потребує негайного *експериментального* дослідження.

Відомо, що під час війни актуалізуються й проблеми внутрішньогрупових, внутрішньосімейних відносин. У практиці ми часто спостерігаємо дві різноспрямовані тенденції:

а) інтеграція, зміцнення й укріплення міжособистісних зв'язків у групі (сім'ї), взаємодопомога, емоційна ідентифікація, співробітництво, створення стихійних «нетворкінгів», згуртованість, ціннісно-орієнтаційна єдність;

б) дезінтеграція аж до повної руйнації, взаємна холодність, відсторонення, конфлікти, ворожнеча, втрата спільних життєвих цінностей, планів, смислів. Війна вже зруйнувала тисячі родинних зв'язків!

Як ми розуміємо, в останній ситуації найбільше страждають діти (Зливков, Лукомська, Євдокимова, & Ліпінська, 2023). Для групової (сімейної) терапії результати таких досліджень будуть мати неоціненне значення.

Для полегшення адаптації людей різного віку, статі, соціального статусу тощо в нових несприятливих умовах війни усі перелічені вище напрями і *результати* психологічного експериментування видаються вкрай актуальними для суспільної та освітянської практики. Тут ми говоримо про психологічну допомогу, психологічний супровід, психологічну реабілітацію (відновлення).

Водночас спостерігаємо й зворотні процеси, процеси ресоціалізації, відновлення, відбудови зруйнованого, заміни втраченого. Люди намагаються відновлюватися і відновлювати соціальні зв'язки й соціальні процеси, зокрема й освітній процес. Як після кожної катастрофи, повне відновлення вже неможливе, можливе «повоєнне відновлення». Саме на цих засадах можливою є побудова (перебудова) сучасного освітнього процесу, вдосконалення методик і технологій викладання і виховання. Адже освітня практика, є усвідомлення цього чи ні, стає все більше й більше психологічною. А для того, щоб забезпечити «повоєнне відновлення» психологія і сама має стати «повоєнною», оволодіти досвідом війни, результатами конкретних експериментальних досліджень, досвідом надання допомоги постраждалим, методами особистісного і соціально-психологічного проектування майбутнього (Кремень, 2023; Слюсаревський & Чуніхіна, 2022; Шинкаренко & Щербатюк, 2019).

Проблема *змісту* досліджень у сучасній українській психології безпосередньо пов'язана з численними проблемами методології психологічних досліджень. Щоб побачити цю проблематику, достатньо передивитись автореферати захищених дисертацій, тематику і результати різного роду досліджень або заявок, що подаються на різноманітні конкурси.

Перше, що стає очевидним, це — нерозрізнення, неповне і нечітке уявлення про такі поняття, як-от: «наукове дослідження» і «науково-технічна (експериментальна) розробка», «фундаментальне дослідження» і «прикладне дослідження», «теоретичне дослідження» і «експериментальне дослідження».

Читач-науковець може переконатись у справедливості-несправедливості попередньої тези дуже простим способом: порівняти план або заявку на дослідження або науковий звіт, який він підготував разом із колегами, із визначенням, яке дає Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» (Стаття 1) означеним вище поняттям (Закон України, 2015):

• науково-технічні (експериментальні) розробки — науково-технічна діяльність, що базується на наукових знаннях, отриманих у результаті наукових досліджень чи практичного досвіду, та провадиться з метою доведення таких знань до стадії практичного використання. Результатом науково-технічних (експериментальних) розробок є нові або істотно вдосконалені матеріали, продукти, процеси, пристрої, технології, системи, об'єкти права інтелектуальної власності, нові або істотно вдосконалені послуги;

• прикладні наукові дослідження — теоретичні та експериментальні наукові дослідження, спрямовані на одержання і використання нових знань для практичних цілей. Результатом прикладних наукових досліджень є нові знання, призначені для створення нових або вдосконалення існуючих матеріалів, продуктів, пристроїв, методів, систем, технологій, конкретні пропозиції щодо виконання актуальних науково-технічних та суспільних завдань;

• фундаментальні наукові дослідження — теоретичні та експериментальні наукові дослідження, спрямовані на одержання нових знань про закономірності організації та розвитку природи, суспільства, людини, їх взаємозв'язків. Результатом фундаментальних наукових досліджень є гіпотези, теорії, нові методи пізнання, відкриття законів природи, невідомих раніше

явищ і властивостей матерії, виявлення закономірностей розвитку суспільства тощо, які не орієнтовані на безпосереднє практичне використання у сфері економіки».

Закон є закон. З огляду на наведені визначення, розроблення, наприклад, деяких підручників можна кваліфікувати з позицій Закону України як науково-технічне (експериментальне) розроблення, тим більше упровадження результатів наукового дослідження у практику. Дехто, мабуть з подивом для себе, дізнається, що прикладні дослідження можуть бути як експериментальними, так і теоретичними. І навпаки — фундаментальні можуть носити експериментальний характер.

Колеги психологи й педагоги часто не можуть чітко визначити, яку роботу вони виконують (чи планують виконувати) — наукову, дослідницьку чи методичну. Більшість робіт, які у нас виконуються, необхідно визнати або як науково-дослідні, або як методичні. Тут треба наголосити, що дослідницька й методична робота — це *принципово* різні види професійної діяльності, які мають свої, специфічні методи, інструменти, прийоми і врешті-решт специфічні результати.

Повертаючись до Закону України, фундаментальні і прикладні дослідження названі в ньому як «наукові дослідження», тобто вид професійної наукової роботи, а науково-технічні (експериментальні) розробки — як «науково-технічна діяльність». Тут принагідно варто згадати про наш підхід до розуміння психології як до триєдності психологічної науки, прикладної психології і психологічної практики (Панок, 2017).

Якщо фундаментальні і прикладні дослідження розрізняються, відповідно до цього Закону, за своєю метою (кінцевим результатом) і кінцевою продукцією, то вони мають розрізнятися і дослідницькими методами, методиками теоретичного чи експериментального дослідження, кількістю досліджуваних, генеральною сукупністю, на яку розповсюджуються висновки роботи і навіть кількістю споживачів наукової продукції.

Війна не відмінняє необхідності проведення психологічних досліджень, вона загострює питання про якість і практичну цінність їхніх результатів. Якість же у свою чергу може бути забезпечена виключно методологічною культурою, методологічною підготовкою дослідника. З цим є проблеми.

Для унаочнення проблеми достатньо подивитися заявки на нові теми досліджень, що їх пропонують наукові колективи для фінансування у

Національний фонд досліджень України (НФДУ), Національну академію педагогічних наук України (НАПН України), Міністерство освіти і науки України (МОН України). Автору доводиться бути експертом різних наукових рад та експертних комісій. І робота з численними заявками дає підстави стверджувати, що методологічне забезпечення наукових досліджень у сучасній українській психології потребує суттєвого покращення. Більше того, якщо ми констатуємо відставання сучасної української психології від світової, то найбільше це відставання відчувається, на нашу думку, саме у *методологічному* забезпеченні наукових досліджень (Пономаренко та ін., 2022; Шинкаренко & Щербатюк, 2019; Панок, 2023). Ось найбільш типові, на нашу думку, методологічні недоліки, які стають очевидними вже на перших сторінках проєктних пропозицій:

- невміння адекватно сформулювати тему дослідження;
- неузгодженість і невміння сформулювати об'єкт і предмет дослідження;
- невідповідність і неузгодженість завдань дослідження з очікуваними результатами;
- невідповідність очікуваних результатів і кінцевої продукції;
- невміння визначити кінцевого споживача результатів дослідження;
- невміння охарактеризувати соціальну й економічну значущість результатів дослідження;
- нечіткі, розмиті методологічні засади дослідження, його теоретична база;
- невміння обґрунтувати застосування тих чи інших дослідницьких інструментів — методик і методів (як теоретичних, так і експериментальних);
- невміння адекватно представити результати статистичної обробки одержаних експериментальних даних і надати їм належну теоретичну інтерпретацію;
- невміння визначити обмеженість одержаних результатів у теоретичному полі досліджуваної проблематики та ін.

Автору видається дещо дивним, коли в процесі захисту дисертації йому доводиться пояснювати здобувачеві, який, описуючи формувальний експеримент з двадцятьма п'ятьма досліджуваними, застосовує процентні значення з трьома цифрами після коми, що один досліджуваний — це чотири проценти і що три цифри після коми не мають найменшого смислу для адекватної інтерпретації одержаних експериментальних даних.

Вчитуючись у теми досліджень, які пропонуються на різних конкурсах, нескладно побачити рівень методологічної культури авторів. На жаль, немала їх частка не витримує жодної критики. Типовими недоліками є: занадто широке формулювання проблеми дослідження — «формування резильєнтності особистості до стресу в умовах війни і повоєнного відродження» (назва умовна); намагання переконати у власній політичній лояльності, навіть урахування політичної кон'юнктури; претензії на фундаментальність і здійснення непересічного внеску у вітчизняну і світову науку тощо. З наведеної вище теми (вигаданої нами, але дуже схожої на реальну тематику) бачимо, що у авторів немає жодного уявлення про зміст тих понять, які включені у назву, і про обсяги дослідницької роботи, які необхідні для її якісного виконання. Ми беремося стверджувати, що науковий підрозділ у кількості 5-7 науковців за 2-3 роки просто не здатен виконати такий титанічний обсяг роботи.

По-перше, «умови воєнного часу і повоєнного відродження» — це *психологічно різні*, категорично різні умови. Під час війни головний мотив і смисл життя кожної людини і спільноти — виживання, війна суб'єктивно — це сукупність подій і обставин індивідуального життя, які треба пережити, зберегти ресурси. Повоєнне відродження — це соціальна й індивідуально-психологічна реабілітація, ресоціалізація, відновлення, побудова чогось нового, зокрема (а може, насамперед) в собі. Отже, з огляду на це, дослідження планується здійснити у двох *принципово різних* ситуаціях суспільного і індивідуального життя. Нескладно уявити собі, що кожна з названих ситуацій має величезну кількість різномірних факторів, які треба дослідити окремо. Чи може це зробити така кількість дослідників і в такі терміни? Відповідь, на нашу думку, очевидна.

По-друге. У назві мова йде про «особистість». Але кожен студент психологічного факультету знає, що поняття особистість — це абстракція. Це сукупність рис і якостей людини, які обумовлюють її своєрідність, несхожість з іншими. Не існує особистості «взагалі» (хіба що у філософських трактатах), є особистість конкретної людини — підлітка, дівчинки, людини похилого віку, студента тощо. Отже, і резильєнтність як риса (точніше — сукупність рис) або якість людини не є універсальною, вона також має своєрідність, неповторність. Тут також стає зрозумілим, що реально дослідити резильєнтність особистості

таким складом наукових працівників можна за 10-15 років як мінімум.

По-третє. Звернімо увагу на те, що автори беруться формувати (!) резильєнтність. Тобто розробити систему методів і методик, інструментів, які забезпечать цілеспрямований розвиток конкретних рис і якостей людей різного віку, статі, соціального статусу, професійної приналежності тощо. Виходить — «середня температура по палаті» з очевидними наслідками.

Отже, дослідження, що ми його змоделювали, видається аж занадто широким. Таким, що претендує на всеосяжність, фундаментальність, а його висновки — на універсальність. Пропонуємо читачам уявити собі генеральну сукупність, на яку будуть розповсюджуватися його висновки. Як максимум — усе людство, як мінімум — усі українці. Наскільки це реально за названих обставин (терміни дослідження і кількість дослідників), визначити нескладно. Також нескладно уявити собі ставлення рецензента до подібної заявки на наукове дослідження. Не будемо далі заглиблюватися у формулювання таких розділів, як «мета і завдання дослідження», «очікувані результати», «соціальний (економічний) ефект», «користь для суспільної (освітянської) практики» і т. ін. Читати далі подібну заявку смислу немає. Сподіватися на відкриття або хоча б «уточнення законів і закономірностей», як зазначено у цитованому Законі України, не варто.

Розглянемо тепер *прикладні* психолого-педагогічні дослідження, які, за визначенням, мають бути основними видами досліджень у нашій науці. Фактично так і відбувається. Незалежно від того, як формально кваліфікується дослідження — фундаментальне чи прикладне, за змістом і результатами воно має вигляд саме прикладного. Зазначимо, що у воєнний період в суспільстві істотно зріс попит на результати саме прикладних психолого-педагогічних досліджень.

На наш погляд, сьогодні серед наших вчених спостерігається певна плутанина у розумінні змісту, методології і кінцевих результатів власне наукового дослідження і звичайної методичної роботи. Пишуть методичні рекомендації або збірки методик, і це подається як результат науково-дослідної роботи. Часто суто методичну роботу оформлюють і розглядають як суто наукову.

Загалом основним результатом прикладного дослідження у психолого-педагогічній науці можна вважати методику (технологію), а не словник, хрестоматію чи монографію. Зважаючи на

значний попит практиків на сучасні психолого-педагогічні методики (технології), можемо зазначити, що власне сама методика — її цільове призначення, структура, зміст, процедури застосування, потребує осучаснення, нових *методологічних* підходів до розроблення, експериментальної апробації та впровадження.

Аналіз практики планування наукової роботи й звітності за неї, видів наукової продукції та критеріїв оцінки їх результативності виявив доволі суттєву, часто — вирішальну, проблему в діяльності деяких наукових установ чи окремих дослідницьких колективів. Це — відсутність чіткого розуміння сутності своєї професійної діяльності. Фактично у нашій науковій практиці існує три дуже несхожих між собою, дуже специфічних види роботи: наукові дослідження, методична робота й робота з упровадження психолого-педагогічних інновацій у соціальну чи освітню практику (Шинкаренко & Щербатюк, 2019). Кожен із названих видів наукової роботи має власну, специфічну тільки для цього виду, методологію, кінцеву мету, процедури, вимоги, зміст і критерії оцінювання успішності (результативності).

Можна сказати, що більшість досліджень, які ми називаємо прикладними є, по суті, методичною роботою. Остання передбачає розроблення навчальних планів, програм, посібників, підручників. Основа тут — методика або, як зараз модно говорити, — технологія. Насправді названі види продукції не є результатом дослідження (або є результатом, але дуже опосередкованим).

Специфіка наукового дослідження зовсім інша. Це відомо кожному, хто хоч трохи знайомий з «азами» наукової методології. Наукове дослідження передбачає обов'язкову наявність таких елементів, як гіпотеза, теоретично обґрунтовані критерії дослідження, застосування обґрунтованих дослідницьких методів і процедур, математичний апарат обробки експериментальних даних, опис одержаних тенденцій і закономірностей, теоретичне зіставлення одержаних закономірностей із відомими теоріями і т. ін. У методичній роботі такі елементи відсутні. Себто зміст, інструменти і процедури методичної роботи мають свою, відмінну від дослідницької діяльності специфіку.

Чи може методика бути предметом наукового дослідження? Безперечно — так. Але результатом такого дослідження буде не методика сама по собі, а її результативність/ефективність застосування у тому чи іншому соціальному (освіт-

ньому) контексті. Наскільки нам відомо, таких досліджень або немає, або дуже мало. Натомість, що ж ми маємо натепер? Отже, прочитавши велику кількість книжок, у яких вміщено ще більшу кількість різного роду методик навчання, виховання і розвитку, спробуємо описати структуру усередненої методики.

Актуальність зазвичай прописана пафосно і стосується в основному відповідності змісту цієї роботи останнім вимогам політичної ситуації чи завданням, які висуває перед галуззю міністерство (будь-яке). Практична або наукова актуальність прописані дуже стисло і зазвичай без опори на статистику чи дані попередніх досліджень.

Ще менше, або взагалі відсутні, порівняння наявних методик, що застосовуються у досліджуваній царині, визначення їх сильних і слабких сторін та певних прогалин, які, власне, і мають бути мотивом для розроблення нової авторської методики, яка і покликана заповнити собою виявлені «лакуни».

Далі — короткий опис умов, за яких ця методика застосовується — контингент (учні/студенти), вік, форми освітньої чи психологічної діяльності, періодичність занять (навчальний план) та зміст і форми проведення освітньої діяльності (навчальна програма), обладнання, методичні матеріали, форми контролю, оцінювання.

Наступна, основна частина, — це власне опис методики, який являє собою послідовність дій учителя чи психолога і дії учасників (учнів, студентів) як реакція на дії вчителя/психолога (сценарії занять).

Зауважимо, що часто на цьому етапі робота дослідника (методиста) і закінчується. Інколи наводяться дані про порівняння результатів навчання або психологічного втручання за «старою» та «інноваційною» методиками. І це — в кращому випадку.

Взагалі, велика кількість різноманітних епітетів, на кшталт — «інноваційна», «проактивна», «системна» тощо, є свідченням того, що *сама методологія* розробки і застосування такого продукту як «методика» дещо застаріла, принаймні у психології. Натомість ми прихильні до розроблення і застосування такого продукту як «технологія». *Технологія* — це не просто зміна старої назви на більш сучасну, це — *якісно новий продукт прикладного дослідження*. Вже доволі багато років обстоюємо думку про те, що психолого-педагогічна технологія є основним методологічним підґрунтям у прикладній психології.

Раніше ми здійснили порівняльний аналіз, результатом якого було виявлення принципових розбіжностей між методикою і технологією. Натомість було обґрунтовано застосування проєктно-технологічного підходу до здійснення прикладного дослідження і розроблення методичного інструментарію у прикладній психології і педагогіці (Панок, Скребець & Яковенко, 1998).

Продукт прикладного дослідження створено — розроблено методика (технологію). Але тут постає ще одне, важливе для всякого дослідника питання: наскільки цінним є результат його роботи, який називається «методика»? Чи можуть зацікавитися методикою, наприклад, позакласної роботи солідні зарубіжні журнали, які індексуються у престижних наукометричних базах даних? Навряд. Натомість від нього, науковця, вимагається публікуватись в солідних журналах. І чим більше буде таких публікацій, тим краще, тим вищою є оцінка його діяльності й діяльності установи, яку він представляє. І тут є доцільним обговорити проблеми впровадження результатів наших психолого-педагогічних досліджень.

Діяльність з *упровадження* результатів наукової роботи в соціальну й освітню практику змістовно і формально збігається з таким видом наукової діяльності, як «науково-технічні (експериментальні) розробки» цитованого Закону України. Вона назагал передбачає поширення результатів наукових досліджень та методичних розробок серед цільових аудиторій. Точніше — «провадиться з метою доведення таких знань до стадії практичного використання» (Закон України, 2015).

Тут хотілось би зробити особливий наголос: *упровадження* результатів наукових досліджень у практику — особливий, абсолютно специфічний, окремий вид наукової діяльності, який має свою, специфічну мету, специфічні завдання і специфічні результати. Він базується на специфічній методології та потребує не менше зусиль і часу, ніж суто наукова робота.

Метою впроваджувальної роботи науковця є поширення розроблених ним методів, методик, технологій на якнайбільшу кількість представників цільових аудиторій. Іншими словами — розроблена методика, як продукт прикладного дослідження, має бути передана практику; практик, за допомогою дослідника, має оволодіти інноваційною методикою (технологією). Тобто методика доводиться до «стадії практичного використання». Повторимося: процес передачі інноваційної методики від розробника до практика

(вчителя, практичного психолога) є специфічним видом професійної діяльності, який має власну методологію, кінцеву мету і завдання та потребує певних зусиль і часу.

Сполучення наукового дослідження з науково-технічним (експериментальним) розробленням в умовах дефіциту часу породжує ризик зниження якості і того, і іншого. На наш погляд, не можна беззастережно приймати стратегему, що війна потребує швидких рішень, швидкого розв'язання наукових проблем, швидкого впровадження їх результатів. Бо війна потребує і більш глибокого, більш ґрунтовного їх розв'язання. Це як дилема, що існує у медицині: «залікувати» чи «вилікувати»? Зараз ми не готові до однозначного вибору тієї чи іншої стратегеми. Здається, що треба обирати обидві, відшукуючи оптимальне їх поєднання.

Чим сьогодні вигідно вирізняється велика кількість професійних громадських і неурядових організацій у сфері прикладної психології, які надають допомогу постраждалим або тим, хто навчає надавати таку допомогу? Тим, що вони реалізують виключно «науково-технічні (експериментальні) розробки»: беруть готові, в основному зарубіжні, методики і прилаштовують до актуальної української проблематики. Виходить і швидко, і ефектно. Правда, не завжди ефективно. Останнє, нема де правди діти, в потоці «медійного шуму» не так уже й помітно для публіки. Ми називаємо це явище в галузі прикладної психології психологічним провайдерством.

Зараз для провайдерів ситуація надзвичайно сприятлива: війна, велика кількість людей, що потребують допомоги, сучасні американські чи, наприклад, ізраїльські, методики (вони ж за замовчуванням кращі за вітчизняні!), громадські й міжнародні організації, велика кількість грантів. Хто буде розбиратися? Хто згадає про необхідність проведення наукової експертизи цих методик? Хто згадає про ретравматизацію вже травмованих? Хто згадає про необхідність адаптації зарубіжних методик до українського культурного контексту? Прекрасна можливість заробити собі політичний, і не тільки політичний, капітал. Це ж — європейська інтеграція! А вчені, з їхнім класичним підходом до організації наукового дослідження і впровадження результатів у практику, мають дещо архаїчний вигляд, «не сучасні». До слова, зручний привід звинуватити дослідників у обскурантизмі. (З точки зору піару — красиво. Ось вам і вороги знайшлися!).

У своїй упроваджувальній роботі ми, безперечно, орієнтуємося на Положення про впровадження результатів наукових досліджень та науково-технічних (експериментальних) розробок Національною академією педагогічних наук України (НАПН України, 2021) та відповідний наказ НАПН України (НАПН України, 2022). Але тепер ми бачимо, що в сучасних умовах ці документи і критерії та процедури, що в них описані, потребують деяких уточнень.

На нашу думку, доцільно розглянути три основні рівні (стадії) впровадження результатів наукових досліджень за критерієм стійкості впливу на цільову аудиторію. Названий критерій може слугувати методичним засновком для побудови оцінки й рейтингування ефективності впрова-

дження та визначення життєстійкості (sustainability) пропонованого методу (технології). Отже, *перший рівень* — це рівень впізнаності, інформованості представників цільової аудиторії (ЦА) про науковий продукт. *Другий рівень* — рівень ознайомлення або засвоєння. Це означає, що представники ЦА не тільки знають про цей продукт, але й засвоїли усі його особливості, методи і процедури, навіть сформулювали навички його практичного застосування. *Третій рівень* — практичне застосування у професійній діяльності. Тепер розглянемо, якими ж показниками можна наповнити кожен із рівнів впровадження результатів фундаментального чи прикладного наукового дослідження або експериментальної розробки (див. табл. 1).

Таблиця 1

Показники ефективності впровадження результатів наукової роботи залежно від рівня впровадження

№	Стадії (критерії)	Показники ефективності впровадження
1.	Рівень впізнаності	- кількість читачів, що ознайомилися з анотацією, рецензіями, відгуками (бібліотечні та інформаційні ресурси); - кількість підписників у профільних соціальних мережах і сайтах
2.	Ознайомлення/засвоєння	- кількість ознайомлених з повнотекстовими першоджерелами; - повнотекстові завантаження; - кількість учасників практичних конференцій, майстер-класів, семінарів
3.	Практичне застосування	- індекси цитування; - кількість учасників тренінгів і навчальних семінарів (сертифікати); - офіційні документи, довідки про впровадження; - кількість представників ЦА, які застосовують результати; - патенти на винаходи, авторські свідоцтва

Перелічені в таблиці критерії є формальними, і для практичного застосування в оцінці конкретного наукового продукту вони потребують як мінімум двох доповнень: а) визначення «ваги» кожного з критеріїв (зрозуміло, що, наприклад, «повнотекстове завантаження» має значно меншу «вагу», ніж індекси цитування); б) змістовних характеристик (наприклад: індекс цитування у БД Scopus та індекс цитування у Google Scholar).

Закінчуючи тему впровадження, необхідно зробити ще одне застереження: питання, що пов'язані з розв'язанням складних проблем війни (освітніх, соціальних, психологічних), потрібно розглядати й оцінювати як пріоритетні.

Війна, складні економічні обставини, тиск суспільства та низка обставин суб'єктивного характеру вплинула й на *організацію* психолого-педагогічних досліджень. Економісти (!) чомусь вирішили, що терміни наукового дослідження мають складати 1-2 роки. Зрозуміло, що це — формальний підхід людей, далеких від науки, і за такий час якісного наукового дослідження прове-

сти не можна. До того ж це — вияв недовіри до вчених як до експертного середовища, яке нездатне оцінити зміст і актуальність досліджуваної проблематики та терміни, що необхідні для якісного виконання дослідження. Однак складнощі у нашій роботі спонукають до пошуку креативних рішень.

У таких умовах цілком дієвими видаються такі формули планування роботи науковими колективами: 2+2+1, або 2+1. Інакше кажучи: «фундаментальне» + «прикладне» + «експериментальна розробка» (впровадження), або «прикладне» + «експериментальна розробка» (впровадження). Позитивною стороною запровадження наведених формул є те, що наукові колективи будуть зобов'язані вже на етапі планування чітко усвідомлювати, яким видом роботи вони будуть займатися найближчий рік-два, і відповідним чином застосовувати ту чи іншу методологію, методи дослідницької роботи і впровадження одержаних результатів. Таке заведення сьогодні — вижити.

Зміст і напрями повоєнного відродження вітчизняної психологічної науки — це *сьогодні* найбільш актуальна проблема і найбільш актуальне завдання. Вже *сьогодні* час розгортати методологічні і теоретичні дискусії. Не «парадні» чи формальні конференції «з міжнародною участю», а реальні наукові дискусії, результатом яких буде наше бачення «завтра» нової української психології.

Інформація для роздумів. Цитовано за текстом однієї з аналітичних записок, підготовлених НАПН України: «Експертні висновки з обґрунтування закономірностей розподілу фінансування на проведення наукових досліджень між сферою освіти (університети) і сферою досліджень і розробок (наукові установи). Показано, що у передовій світовій практиці (зокрема за даними Організації економічного співробітництва і розвитку, ОСЕР) фінансування досліджень і розробок спрямовується в основному в позауніверситетський сектор — у США на 89 %, Японії — 88 %, Німеччині — 81 %, Південній Кореї — 91 %, Ізраїлі — 92 %, ОСЕР в цілому — 84 %, Китаї — 92 %».

Висновки.

1. У сучасних умовах широкомасштабної війни суспільна практика і насамперед — освіта, потребують великої кількості конкретних результатів прикладних психолого-педагогічних досліджень. Тобто — конкретних методик і технологій роботи педагогічних працівників, практичних психологів, соціальних педагогів. Отже, як показала практика, у період війни актуальність психологічних досліджень є надзвичайно високою.

2. Актуальними потрібно визнати передусім такі проблеми, які мають стати предметом психологічних досліджень: психоемоційні розлади та реактивні стани в учасників війни залежно від індивідуально-психологічних особливостей та міри залученості до бойових дій; зміни в когнітивній сфері особистості під впливом негативних емоційних факторів та ресурсні можливості до навчальної (освітньої) діяльності; особливості динаміки ціннісної сфери, змін у життєвих планах і перспективах, баченні власного майбутнього, психології колабораціонізму; феномен раннього дорослішання у дітей та особливості вікового розвитку в умовах війни та ін.

3. Далі — проблеми методології психологічних досліджень. Найперше необхідно зазначити, що у практиці наукового дослідження часто є неузгодженість між розумінням специфіки фундаментальних і прикладних досліджень та наукових (науково-технічних) розробок.

Останнім часом помітне відставання вітчизняних науковців у рівні дослідницької культури від зарубіжних колег, зокрема, що стосується формулювання теми дослідження, його об'єкта, предмета, завдань, обґрунтування методів і методик дослідження, інтерпретації одержаних результатів.

4. Важливим на сьогодні є проведення експериментальних досліджень — як фундаментальних, так і прикладних, адже тільки валідні експериментальні дані дадуть змогу побудувати моделі поведінки окремої особистості й різного роду соціальних груп в умовах війни.

Вихід нашої науки на рівень кращих європейських зразків ускладнюється незнанням переважної більшості науковців англійської мови. Наслідком цього є відсутність обізнаності із сучасним рівнем зарубіжних досліджень з обраної тематики.

5. Діяльність з упровадження результатів наукових досліджень, як фундаментальних, так і прикладних, потрібно розглядати як окремий специфічний вид професійної активності, який має свою методологію, мету і завдання та може ґрунтуватися на методології проектно-технологічного підходу. Її можна верифікувати як «науково-технічні (експериментальні) розробки», а її ефективність потрібно оцінювати за окремими критеріями.

Викладені тут ідеї, бачення й оцінки (можливо, із зайвою емоційністю й публіцистичністю) є радше пропозицією до обговорення цих питань в ході роботи методологічних семінарів, конференцій і симпозіумів з метою підвищення якості психолого-педагогічних досліджень та впровадження їхніх результатів у соціальну й педагогічну практику воєнного часу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність». (2015, 26 листопада). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19>
- Зливков, В., Лукомська, С., Євдокимова, Н., & Ліпінська, С. (2023). *Діти і війна*: монографія. Київ-Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М. <https://lib.iitta.gov.ua/734177>
- Кремень, В.Г. (ред.). (2023). *Звіт про діяльність Національної академії педагогічних наук України у 2022 р.* Київ: НАПН України. <https://doi.org/10.37472/zvit2022>
- Національна академія педагогічних наук України. (2021, 16 грудня). *Положення про впровадження результатів наукових досліджень та науково-технічних (експериментальних) розробок Національною академією педагогічних наук України* (із змінами). (1-2/12-430).
- Національна академія педагогічних наук України. (2022, 11 вересня). *Про затвердження заходів*

- щодо забезпечення впровадження наукових досліджень і розробок наукових установ НАПН України (33 о. д.).
- Національна академія педагогічних наук України. (2023а, 7 квітня). *Пріоритетні напрями (тематика) наукових досліджень та науково-технічних (експериментальних) розробок НАПН України на 2023-2027 роки*. (1-1/1-3). <https://naps.gov.ua/ua/press/announcements/3014/>
- Національна академія педагогічних наук України. (2023b, 7 квітня). *Стратегія розвитку Національної академії педагогічних наук України на 2023-2027 роки* (1-1/1-2). https://naps.gov.ua/uploads/files/sod/2023/strategy_2023-2027.pdf
- Панок, В.Г. (2017). *Прикладна психологія. Теоретичні проблеми* : монографія. Київ: Ніка-Центр. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/707672>
- Панок, В.Г. (ред.). (2023). *Українська психологія. ХХІ століття. Початок. (Дні української психології в Берліні) : матеріали науково-практичної конференції з міжнародною участю 27-28 квітня 2023 року* : зб. матеріалів. Київ: Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України. <http://doi.org/10.33120/UPS21Proceedings-2023>
- Панок, В.Г., Скребець, В.О., & Яковенко, С.І. (1998). *Психологічна феноменологія екологічної катастрофи (на матеріалах Чорнобильської катастрофи)* : монографія. Київ.
- Пономаренко, Л.О., Зоріна, Н.Є., Коваленко, С.Г., Кропачева, Н.М., & Павленко, Т.С. (упоряд.); Пономаренко, Л.О. (ред.). (2022). *Дисертації з питань освіти (1991-2021)* : наук.-допом. бібліогр. покажч. НАПН України, ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського. Вінниця: Твори. <https://lib.iitta.gov.ua/732138/>
- Слюсаревський, М.М. (2019). *Несходимі терени Психеї: маршрути наукового пізнання* : вибрані праці. Київ: Талком. 664 с.
- Слюсаревський, М.М., Чуніхіна, С.Л. (ред.). (2022). *Психологія російсько-української війни: внутрішній погляд. Матеріали Всеукраїнського круглого столу (7 квітня 2022 року)*. Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології, Асоціація політичних психологів України. Київ: Талком. <http://surl.li/edfgv>
- Шинкаренко, А.В., Щербатюк, В.В. (2019). *Анотований каталог дисертацій, захищених у спеціалізованих вчених радах Д 26.453.01 та Д 26.453.02 Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України (2014-2018 рр.)* : інформаційно-довідкове видання Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Київ. <https://lib.iitta.gov.ua/716698/>

PSYCHOLOGICAL RESEARCH IN WAR CONDITIONS (ISSUES AND TASKS)

Vitalii Panok

DSc in Psychology, Professor, Corresponding Member of NAES of Ukraine, Acting Academician Secretary of the Division of Psychology and Special Pedagogy, National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Director, Ukrainian Scientific and Methodological Centre of Applied Psychology and Social Work, National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

Abstract. *Modern Ukrainian psychology has never functioned in wartime. Its organizational structure, topics of fundamental and applied research, and organization of implementation of obtained scientific results into social practice were set up to function in conditions of peace and relative socio-political stability.*

Now, in many aspects, the subject of psychological research is not similar to the pre-war one. Hence, the need for a psychological understanding of the factors of such a phenomenon as "war" at the individual, group and mass levels and reorganization (updating) of the content, structure and methodology of psychological research in accordance with the realities of war.

The purpose of the paper is to formulate a vision of the ways of further development of psychological research in the conditions of the russian-Ukrainian war.

As a result of the theoretical analysis of primary sources and the practice of providing psychological assistance, the most urgent problems that require research are identified. The need for priority deployment of applied experimental research is emphasized.

The differences between fundamental and applied research and experimental developments are specified.

The methodological foundations of applied research and the possibilities of applying the project-technology approach in this area are identified.

Criteria for determining the effectiveness of the implementation of research results in educational and social practice are proposed.

Keywords: *psychology; war catastrophe; methodology; fundamental and applied research; scientific (scientific and technical) developments; implementation of results; efficiency.*

Дата публікації: 23 червня 2023 р.